

ARHIVSKA PRAKSA U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU VELIKE BRITANIJE I SJEVERNE IRSKE

Mr. Ivo FICOVIĆ
Zagreb
Siget 8

UDK 930.251 (410)
Stručni članak
Primljeno 18. prosinca 1992.

1. NACIONALNI ARHIVI

U Velikoj Britaniji djeluju tri nacionalna arhiva: Državni arhiv sa sjedištem u Londonu, Škotski arhiv sa sjedištem u Edinburghu i Državni arhiv Sjeverne Irske sa sjedištem u Belfastu.

Državni arhiv (Public Record Office) u Londonu je utemeljen zakonom 1838. godine. Na čelu mu je bio jedan od viših sudaca koji je nosio titulu »Gospodar od isprava« (Master of the Rolls). Zapravo tom Državnom arhivaru je zadaća bila da objedini svu dokumentaciju koja je još od normanskih vremena rasuta po raznim mjestima. U tu svrhu je od 1851-1900. izgrađena posebna zgrada u Chancery Lane. God. 1852. zakon proširuje nadležnost arhiva na sve državne dokumente, na arhiv admirali-teta i na druge odjele i urede vlade. Već 1920. zgrada u Chancery Lane postaje nedovoljnom pa se otvara spremište u Ashridge Park u grofoviji Hertfordshire. God. 1958. novim zakonom, Lord Kancelar preuzima odgovornost za državne arhive. Od 1959. mu je kao stalan službenik dodijeljen Upravitelj državnog arhiva (The Keeper of the P.R.O.). Ovaj zakon iz 1958. zajedno sa zakonom iz 1967. temelj je sadašnjim nadležnostima Državnog arhiva. Njime je određen novi postupak odabiranja dokumenata za trajno čuvanje kao i njihova obavezna predaja arhivu nakon 30 godina. U skladu s tim Državni arhiv u Londonu je nacionalno spremište one arhivske građe Ujedinjenoga Kraljevstva i sudova Engleske i Walesa koja treba biti trajno čuvana. Najstariji dokument je Zemljišna knjiga iz 1086. (Domesday Book), a najnoviji je datiran 1990. godine. U razdoblju od travnja 1989. do ožujka 1990. u arhiv je preuzeto 1745 dužinskih metara što s ostalom građom čini preko 146.216 m. Ova masa dokumenata smještena je u dvije zgrade: staru, u Chancery Lane, i novu, na Aveniji Ruskin u predjelu Kew.

Spremište u Chancery Lane sadrži 30.500 metara polica arhivske građe. Građa je uglavnom iz razdoblja do 1800. godine. Istraživačima su na raspolaganju 3 čitaonice, od kojih jedna za mikrofilm, a jedna za velike dokumente, ukupnoga kapaciteta 120 mjesta. Uz to, od srpnja 1990. otvorena je i čitaonica sa 136 mjesta za mikrofilmirane popise stanovništva od 1841-1881. Chancery Lane sadrži sudske arhive, arhive nekih

vladinih polusudskih organa, srednjovjekovne i rane novovjeke dokumente, matične knjige, prijepise oporuka Povlaštenoga Suda Canterberya i mikrofilmove popisa stanovništva Engleske i Walesa 1841, 1851, 1861, 1871, 1881. (1992. će biti otvoren i popis iz 1891).

Spremište u Kew ima 109.700 metara polica arhivske građe, uglavnom nastale nakon 1800. Postoje tri čitaonice, jedna za geografske karte i mape i jedna za mikrofilmove, ukupnoga kapaciteta 364 mjesta. Uz njih je posebna prostorija s informativnim pomagalima. Kew čuva modernu građu od konca 18. st., ali dokumenti Riznice, Admiraliteta, Ratnog ureda i Ureda za kolonije su i iz ranijih stoljeća. Bez obzira na logički dosljednu podjelu građe, istraživač treba prethodno utvrditi u kojoj se zgradi nalazi dotični fond.

Kao međuspremište od 1950. koristi se bivša tvornica topništva, a nalazi se u Hayesu. Kapacitet spremišta je 346.600 metara. Kao međuarhiv, odnosno sabirni centar, koristi ga 58 vladinih odjela. Čitaonica ima 5 mjesta za istraživače koji žele vidjeti građu izdvojenu za trajno čuvanje.

P.R.O. je podijeljen na tri odjela:

a) Odjel arhivskih usluga i publikacija

Na čelu mu je zamjenik direktora. Njegovi su odsjeci: 1) istraživački ogranci koji kontroliraju čitaonice i pružaju informacije strankama i istraživačima 2) izdavački ogranci, ukupno 3, koji izrađuju opća i detaljna informativna pomagala o fondovima i pripremaju publiciranje 3) spremišni odsjek koji se brine za čuvanje arhivske građe, izdavanje na korištenje u čitaonici kao i privremeno vraćanje dokumenata tvorcu koji ih je predao 4) reprografski odsjek koji izrađuje kopije dokumenata za predaju strankama i za službene svrhe, 5) ogranak za podršku upravi koji nadzire poslove vođenja i pomaže upravnom osoblju, te brine o informatičkoj tehnologiji, konzerviranju i restauriranju dokumenata i unutarnjoj i vanjskoj informativnoj službi.

b) Odjel vanjske službe

Svaki organ i institucija koja je u nadležnosti Zakona o državnom arhivu imenuje svog arhivara koji odgovara za sve spise od trenutka njihovoga stvaranja ili prijema pa dok ih se ne preda Državnom arhivu, uništi ili drukčije riješi. Osoblje pismohrane dotičnog organa dnevno pregledava spise radi izdvajanja onih za trajno čuvanje i za njihovo popisivanje i pripremu za predaju Državnom arhivu. Ovaj posao vode i nadziru inspektori Odjela vanjske službe Državnog arhiva koji imaju odlučujuću ulogu u konačnom postupku odabiranja (»Druga revizija«). Svoju odgovornost dijele zajedno s arhivarima dotičnog organa vlade. Ovaj odjel upravlja i međuspremištem u Hayesu. Na čelu mu je šef vanjske službe.

c) Opći odjel se brine o kadrovima i kadrovskim pitanjima, zgradama i o financijskom poslovanju. Prvoga siječnja 1991. u arhivu je bilo zaposleno 436 službenika, a proračun Parlamenta za fiskalnu godinu je iznosio 16.570.000 funti.

Preduvjet za korištenje građe u P.R.O. je Iskaznica čitaoca. Obje zgrade su otvorene od 9.30 do 17.00 sati, od ponedjeljka do petka. Građa se naručuje isti dan do 15.30 sati. Samostalno mikrofilmiranje čitatelji koriste do 16.15 u Kew odnosno 16.30 u Chancery Lane. U Chancery Lane se nalazi i muzej s izloženim dokumentima. Prodavaonica publikacija i ostaloga propagandnoga i suvenirskoga materijala je uz zgradu u Chancery Lane.

Treba zapamtiti da je iz Državnog arhiva u Londonu izuzeta građa za: 1. Škotski nacionalni arhiv, 2. Nacionalni arhiv Sjeverne Irske, 3. Nacionalnu knjižnicu Walesa, 4. Knjižnicu i arhiv Indijskog ureda, 5. Arhiv Parlamenta, 6. Oporuke, 7. Statistički ured, te 8. za Grofovijske i gradske arhive. Ovime smo ujedno pobrojili sve arhivske ustanove u kojima se čuva državna arhivska građa. Za razliku od arhiva u Europi, britanski Public Record Office prikuplja građu svih ministarstava pa tako i ministarstva vanjskih poslova i ministarstva obrane. Ova građa se odmah pohranjuje u PRO, daje se na korištenje nakon isteka zakonom propisanoga roka. Pojedini predmeti će i nakon ovoga roka biti uskraćeni javnosti ukoliko bi njihovo objavljivanje štetilo državi ili pojedincu. Redovni rok za početak korištenja je trideset godina od godine u kojoj je dokument nastao: godini na spisu se pribroji 31.

Disciplina koja obvezuje istraživača u Državnom arhivu u Londonu je za naše pojmove izrazito stroga. Mjere sigurnosti vas dočekaju već na ulazu u zgradu (pregled torbi, svega ostaloga, čak i radnih papira). Nigdje u zgradi nije dopušteno pušenje. U čitaonicu se ne može unijeti ogrtač, kišobran, torba, kovčežić, diplomatski kovčeg niti išta slično, osim ručne torbe, koja ne smije biti veća od 10"x7"x3". Međutim, vlastiti pišači stroj, kompjuter ili magnetofon mogu se koristiti u za to posebno odijeljenom dijelu čitaonice. Vrpca se ne smije mijenjati u čitaonici niti se stroj može ostaviti za sljedeći dan. Dopuštena je upotreba samo olovke, kako u čitaonici tako i u prostoriji s katalozima i u čitaonici za mikrofilm, a te olovke se smiju ostaviti na posebno određenim mjestima. Tinta je dopuštena samo na pultu za narudžbe reprografiranja za ispunjavanje narudžbenice odnosno prilikom plaćanja. Fotokopiranja vlastitim aparatima nisu dopuštena. Unošenje bombona, čak i onih protiv kašlja, je izričito zabranjeno. Na popisu zabranjenih stvari su i: novine, gumice, korekturni lak, ljepljive trake, markeri. Šutnja je obvezna i u pokrajnim prostorijama - iznimka su konzultacije s osobljem arhiva. Odjednom možete dobiti jednu kutiju spisa ili jedan dosije (predmet) ili tri uvezana sveska. Spise, odnosno njihove kutije, ne smijete odlagati na pod. Obvezna je upotreba stalka za knjigu. Ne smije se sliniti prst radi prevrtanja stranica. Svako oštećenje koje primijetite na dokumentu trebate prijaviti službeniku u čitaonici.

Škotska ima svoj zasebni arhiv u Edinburghu. Njegova povijest seže unatrag do 1282, kada je bio smješten u čuvenom edinburškom zamku. U 17. st. seli u zgradu parlamenta, a od 1774. ima vlastitu zgradu (Register House).

Uz tri državna arhiva (London, Edinburgh, Belfast) postoji široka mreža lokalnih arhiva koja prekriva cijeli Otok. Svako veće mjesto ima arhiv, a pogotovo glavni gradovi grofovija. Međutim, britanski arhivi su potpuno samostalni i ne postoji nikakva subordinacija među njima, niti su državni arhivi u Londonu, Edinburghu i Belfastu u bilo čemu nadležni ostalim arhivima. Sistem financiranja arhivske djelatnosti u Velikoj Britaniji je u direktnoj vezi s vrstom arhiva, odnosno s područjem nadležnosti dokumenata koji se u njemu čuvaju. Public Record Office je direktno financiran od države, a pokrajinski arhivi dobivaju onoliko sredstava koliko im njihova grofovija ili grad dodijele. Svi ostali arhivi i svi ostali oblici financiranja prepušteni su snalažljivosti upravitelja arhiva.

2. ARHIVSKI ZAKONI I PROPISI

Naime, u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske nema jedinstvenog arhivskoga zakona pa tako ni središnjeg nadzora nad arhivima. Arhivsko

zakonodavstvo Velike Britanije je bitno drukčije od europskog, koje je prožeto duhom centralizacije i subordinacije. Arhivski zakoni u Engleskoj i Walesu razlikuju se od zakona u Škotskoj i od zakona u Sjevernoj Irskoj.

Temeljni zakon u Engleskoj i Walesu je Zakon o arhivima (Public Records Act) donesen 1958, a poboljšan 1967. Ovaj se Zakon ne odnosi na arhiv Parlamenta, arhive vladinih ustanova u Škotskoj i Sjevernoj Irskoj, arhive sudova u Škotskoj i Sjevernoj Irskoj, arhive lokalnih vlasti i privatne arhive. Za privatne arhive nadležna je Kraljevska komisija za historijske rukopise koja redovito uređuje njihov popis: »Arhivska spremišta Velike Britanije«.

Zakon o lokalnoj upravi (Local Government Act) iz 1972. u svojim člancima br. 224-229 regulira djelovanje lokalnih arhiva. Prije stupanja na snagu ovoga zakona (1. travnja 1974) čuvanje arhiva u grofovijama, gradskim općinama, regijama i u civilnim župama bilo je regulirano zakonom iz 1933.

Arhivi Crkve Engleske (Church of England) stavljeni su pod nadzor Uredbom o župnim knjigama i arhivima iz 1978. godine. Ona daje nove propise o brizi i čuvanju matičnih knjiga kao i ostalog župskog i biskupijskog arhivskog gradiva.

Zakon o financijama iz 1973. i njegova nova verzija iz 1975. precizira odredbe, kako o izuzimanju rukopisa iz poreza (članak 31), tako i o njihovom preuzimanju umjesto porezne obveze. Ovo je još detaljnije razrađeno u 124. članku Zakona o financijama iz 1976. i u 12. odjeljku Zakona o nacionalnoj baštini iz 1980. Isti ovaj zakon predviđa i Fond za nacionalnu baštinu kojim upravlja Odbor postavljen od predsjednika vlade. Iz ovoga fonda odobravaju se sredstva ili krediti za kupnju zbirki rukopisa i drugih vrijednosti nacionalne baštine.

Konačno, izvoz umjetničkih djela, stvari, rukopisa, knjiga, arheološkog materijala, zbirki dokumenata i fotografske građe nadzire se prema uputama Waverely odbora iz 1952. godine. Uz njih su, u travnju 1980, Ogranak za odobravanje izvoza Ministarstva trgovine i Revizioni odbor, izdali upozorenje izvoznicima o izvozu umjetničkih djela.

Temeljni arhivski zakoni u Škotskoj su Zakon o Škotskom državnom arhivu iz 1937. i Zakon o državnim knjigama i arhivima Škotske iz 1948. Međutim niz novijih zakona sadrži i odredbe za pojedine vrste arhivske građe. Tako je na primjer Zakon o prometu iz 1968. omogućio da Veliki arhivar Škotske (the Keeper of the Records of Scotland) dobije u svoju nadležnost arhivsku građu Britanskih željeznica za područje Škotske. Zakon o lokalnoj upravi Škotske iz 1975. određuje da se popisne liste (valuation rolls) dostavljaju direktoru nacionalnog arhiva. Zakon o pokrajinskim sudovima Škotske iz 1975. predviđa da se arhivi mirovnih sudaca (Clerks of Peace) predaju nacionalnom arhivu Škotske.

U Sjevernoj Irskoj je na snazi Zakon o nacionalnom arhivu iz 1923. i Pravilnik o izlučivanju dokumenata iz 1925. Od 1967. je bilo na snazi 50-godišnje arhivsko pravilo da bi ga 1976. zamijenilo 30-godišnje arhivsko pravilo.

3. ARHIVSKA GRAĐA U DRUGIM USTANOVAMA

U Velikoj Britaniji, kao i u drugim zemljama, arhivske zbirke od nacionalnog značaja postoje i u drugim ustanovama koje nisu prvenstveno arhivi. To su ponajprije Zbirka rukopisa, Zbirka Indijskog ureda i Orijentalna zbirka Britanske knjižnice,

Odjel rukopisa Škotske nacionalne knjižnice i Odjel rukopisa i arhiva Velške nacionalne knjižnice.

Značajnu arhivsku građu čuvaju i muzeji i galerije: Odjel dokumenata u Imperialnom ratnom muzeju, Odjel arhiva, fotografija, filma i tonskog zapisa Nacionalnog vojnog muzeja, Rukopisni odsjek Nacionalnog pomorskog muzeja, Centar pomorskog arhiva Merseysidea, Nacionalni željeznički muzej, Prirodoslovni muzej, Odjel arhiva avijacije Muzeja kraljevskog zrakoplovstva, Knjižnica Muzeja znanosti, Arhiv galerije Tate, Knjižnica domaće umjetnosti u Muzeju Viktorije i Alberta, te Arhiv umjetnosti i designa u istom muzeju. Dragocjene arhivske zbirke su arhivi pojedinih sveučilišta kojih je veliki broj. Njima treba pridodati znanstvena i stručna udruženja, istraživačke ustanove kao i neka posebna arhivska spremišta.

Anglikanska crkva ima svoj Arhivski centar, ali je svoje službenike obvezala da matične knjige deponiraju u civilne arhive.

Bolnički i medicinski arhivi su zasebna organizacija - njihov centar je u okviru Instituta za povijest medicine.

Obiteljski arhivi su na brizi kraljevske komisije za historijske rukopise (The Royal Commission on Historical Manuscripts). Isto tijelo brine i o privrednim arhivima zajedno s Vijećem za privredne arhive (Business Archives Council).

4. DRUŠTVO ARHIVISTA I STRUČNA IZOBRAZBA U VELIKOJ BRITANJI

Važna poluga arhivske djelatnosti u Velikoj Britaniji je Društvo arhivista Ujedinjenoga Kraljevstva i Republike Irske.

To je strukovno udruženje arhivista, konzervatora i arhivara u ustanovama i pismohranama osnovano 1954. Ono zastupa interese struke na državnoj razini u razgovorima sa središnjim i lokalnim vlastima, sa srodnim informacijskim strukama i unutar zajednice korisnika. Utvrđuje standarde profesije i vodi registar arhivista. Osigurava, nadzire i razvija stručnu izobrazbu za sadašnje i buduće članove struke. Potiče razmjenu iskustava među članovima. Propagira djelatnost svojih članova. Njegov »Journal« je jedna od najuglednijih stručnih revija u svijetu. Svakih 14 dana izdaje bilten o slobodnim mjestima. Stručnu izobrazbu članova (kadrova) Društvo provodi na više načina. Jedan od oblika su dopisni tečajevi za diplomante koji rade na arhivskim poslovima. Dopisni tečaj rezultira diplomom. Drugi oblik predstavlja poseban program izobrazbe za arhivske konzervatore, koji im osigurava svjedodžbu o kvalifikaciji. Osim toga, zavisno o potrebama, Društvo organizira redovite ili dopunske tečajeve za novoprimitljene arhiviste ili za obnavljanje znanja postojećih arhivista, te tečajeve za stjecanje znanja o važnijim pitanjima i problemima arhivske, registraturne ili konzervatorske prakse. Postoje dvije kategorije članova: jedna su studenti, a druga zaposleni u arhivskoj djelatnosti. Određeni predmeti na tečaju su obvezni jer se odnose na teme od temeljne važnosti za struku. Od širokoga broja ponuđenih predmeta koji obuhvaćaju privredne arhive, zemljišno zakonodavstvo, crkvene arhive, paleografiju i diplomatiku, vladine arhive i škotske arhive, studenti biraju dva. Tečaj traje najmanje dvije godine, a obveza studenata je dovršiti ga u roku od četiri godine. Ispit je svake druge godine. Kandidati moraju biti članovi Društva, diplomanti, i imati barem godinu dana prakse u arhivu ili u pismohrani. Uz molbu se prilaže preporuka dvojice stručnjaka, od kojih je jedan aktualni pretpostavljeni. Od pretpostavljenoga se traži

da osigura redovni nadzor nad radom kandidata, kojeg obavlja iskusni arhivist, i da studentu dopusti učenje u radnom vremenu. Cijena tečaja je 750 funti, a plaća se u tri rate. Za britanske arhiviste je od posebnog značaja da budu potvrđeni od Britanskog arhivskog društva. Osim toga, ovo Društvo nadzire kvalitetu nastave arhivistike na postdiplomskim tečajevima pojedinih sveučilišta.

Pojedina sveučilišta imaju arhivistiku kao postdiplomski studij, jer u Britaniji ne postoji dodiplomski studij za arhiviste. Arhivisti se kandidiraju s različitih fakulteta, ali moraju imati visok prosjek ocjena. Nakon zapošljavanja u arhivu, upisuju devetomjesečni postdiplomski studij ili jednogodišnji tečaj za magistarsku diplomu. Studij je intenzivan, predavanja i vježbe traju neprekidno deset mjeseci, i novi arhivist je njime potpuno zaokupljen. Nikakvih dodatnih poslova ni obaveza u arhivu ne može imati u tom periodu. Na kraju priprema radnju iz arhivske prakse ili arhivistike kao znanosti.

U ovome trenutku za britanske i irske arhiviste postoje postdiplomski tečajevi na sljedećim sveučilištima: University of London, University College of North Wales (u Bangoru), University College of Wales (u Aberystwythu), te University College (u Dublinu).

5. DEPOZITI

Najveći dio građe u regionalnim arhivima predstavlja, zapravo, depozit određenih obitelji ili pojedinaca. Međutim, to niti umanjuje niti koči aktivnost arhiva, iako arhiv nije vlasnik deponirane građe.